

Suhai Pál

Egy Zrínyi-kiadás tanulságai

A Balassi Kiadó gondozásában csak nemrégiben megjelent *Zrínyi Miklós költői művei*¹ című, a versek teljes korpuszát magában foglaló, megjegyzetelő és tanulmánnyal is ellátó, már megjelent kötetről, illetve egy megjelenés előtt álló, az előzővel összefüggő, de az előzőnél nagyobb merítésű, s a költői életmű új szövegközlését is tartalmazó válogatásról, pontosabban a kidolgozása-kidolgozásuk során szerzett tapasztalataimról s ezek valamennyire is általánosítható tanulságairól szeretnék itt fölmérést készíteni. Első renden persze saját magamnak.

Talán nem fölösleges megjegyezmem, hogy kívülről jöttem (csöppentem bele!) a Zrínyi-életművel foglalkozók tisztos körébe és karába. De magam is látom, tudom, hogy a Zrínyi-kutatás nagy paradigmaváltásokkal halad előre. Milyen célok irányában – ez legyen a jövő zenéje. Ám hogy napjainkban milyen kinyomozandókkal, az nagyon is érdekes kérdés. Már csak azért is, mert a csak nemrégiben lezárult, és szememben máris klasszikusnak számító nagy életművek (Klaniczay Tibor, R. Várkonyi Ágnes, Király Erzsébet, Kovács Sándor Iván) eredményei még alig vertek gyökeret a hozzám hasonlóan laikus közönség tudatában, máris egy új paradigma körvonalai bontakoztak ki a szemem előtt.

Ámulatomra – mert még jóformán be se teltem a másfél-két évtizeddel ezelőtti tudás jóérzésével (akkoriban, 2004-ben jelent meg *Irodalom, művészet az alteritás korában*² című középiskolai tankönyvcsaládom), jóformán még módomban volt iskolai népszerűsítésére, kiváló Zrínyi-kutatók fiatal csapata, jórészt Kovács Sándor Iván hajdani, azóta tudományos fokozatokat szerzett, mára egyetemeken oktató hallgatói a korábbihoz képest új és számomra nagyon is meggyőző Zrínyi-képpel álltak elő. Most, hogy a négyzázadik évfordulóra egykori vállalkozásom nagyobb anyagából a magam Zrínyijét külön is világra segíteni igyekeztem, meglepődve kellett tapasztalnom annak öreges vonásait. Meglepődve, de meggyőzve és meggyőződve is az új állítások igazáról – meggyőző voltáról. Így megy előre tehát a Zrínyi-kutatás, mondtam magamnak, a társadalomtudomány – a meglévőből kiindulva, de azt egyszerre állítva és tagadva. S még ezt is gondoltam: mintha csak vállalva, közös igyekezettel. Igen ám, de ezt

¹ ZRÍNYI Miklós, *Költői művei*, kiad., tan., jegyz. SUHAI Pál (Budapest: Balassi Kiadó, 2019).

² SUHAI Pál, *Irodalom, művészet az alteritás korában*, lektor SÁRDI Margit és TATAI Erzsébet, szerk. TARJÁN Tamás, 3 köt. (Budapest: Holnap Kiadó, 2004).

mi hajtja? Az *aemulatio* vitézsége? Nyilván ez is (én is éreztem csábítását, azt, hogy a magamét a nagy egészhez hozzátehessem). Jól tudom azonban, hogy a tudomány, mégoly biztos legyen is magában, nem képes a saját lábán megállni. Sohasem csak a maga lábán. Hiszen a képletes megrendelő maga az élet, a kor mindig változó, sokszor sürgető feladatai és kihívásai. „Azért értelmezünk, vagyis hozunk szellemileg forgásba egy régesrég elkészült, tárgyiasult, betű szerinti valójában külsővé vált, rögzített és lezárt (értelme szerint azonban lezárhatatlan és rögzíthetetlen) szöveget, mert nekünk van és a jelenben van szükségünk értelmi (vagy akár tekintélyi) erejére” – olvasom Szilágyi Ákos könyvében.³ A különböző korok „megrendeléseinek” megfelelően a „mi” Zrínyink is volt már minden: Habsburg-hű „labanc”, szabadságharcos „kuruc”, Gyöngyösivel szemben lesajnált versifikátor, az egymás közt megbomló nemzeti diskurzusok idején nemzeti hős, újrafelfedezésekor a nagy és követendő eposzíró, nem sokkal később idegen be- és kiütéseivel együtt is nemzeti klasszikus, de nemzeti elszigeteltségünk herderi víziójában a Sorssal reménytelenül vitázó ikonikus személy is, később pedig Tassóhoz méltán mérhető világirodalmi jelenség. És így tovább napjainkig, napjaink örömteli fölismeréseig: Zrínyi többszemélyes énjéről, költészetéről szólván pedig összetett, de nagyon is végiggondolt koherenciájú, példázatos jelentésű *Syrena*-kötetének nagykoncepciójáról.

Számomra újabban meglehetősen groteszk találkozás. Válogatást szerettem volna közreadni Zrínyi Miklós költői és prózai műveiből. A lektor, Hausner Gábor kiváló tanácsaira ezt még fontos, valóban kihagyhatatlan részekkel kezdtem kiegészíteni. Majd, érzékelve a kiadás nehézségeit és ebből adódó lassúságát, mintegy a kiadó háta mögött elkezdtem duzzasztani az egyszer már elfogadott anyagot. Kiegészíteni és az új, a legújabb fölismerésekkel gazdagítani is, de úgy, hogy közben a korábbi paradigma eredményei se menjenek veszendőbe. Törekvésem arra irányult, hogy „a Zrínyiről szóló diskurzus jellegét is némileg érzékeltetve igyekezzem az olvasót a művek rejtelmeibe beavatni”. A véletlenek eme összjátéka folytán végül előállt a „nagy mű” – egy meglehetősen terjedelmesre sikerült, tanulmányokkal, lábjegyzetekkel és képekkel is fölszerszámozott válogatás a Zrínyi-oeuvre egészéből, melynek publikálására éppen csak a megajánlott támogatás bizonyult kevésnek. Annyira viszont éppen elegendőnek, hogy az egészből kiharított rész, a teljes költői opus (*Zrínyi Miklós költői művei*) kiadásra kerülhessen. S hogy mi a groteszk ebben? Leginkább az, hogy mindez „véletlenül”, a Zrínyi-jelmondat „jó szerencséjének” köszönhetően történt. (A *Vitéz hadnagy* szerzője által valószínűsített egytized vagy egyhatod jóvótárból – az is igaz, hogy ezt próbáltam két kézzel is megragadni.)

³ SZILÁGYI Ákos, „A háború privatizálása”, in *A szuverenitás fantomja avagy a képzelt hely* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2012), 239–308; az általam használt hálózati változat: <http://www.szilagyiakos.hu/tanulmanyok/A%20H%C3%81BOR%C3%9A%20PRIVATIZ%C3%81L%C3%81SA.pdf>, 6 (hozzáférés: 2021. 01. 10).

Ha a fentiek tanulságát végiggondolom, a következőkre jutok. Ma már nyilvánvaló, hogy képtelenség lenne a „labanc”, a „kuruc” vagy bármelyik történeti paradigma alapján álló Zrínyi-szövegkiadást készíteni. Ahogy annak idején Széchenyi István fogalmazta meg elvárását a Lánchíd építésével kapcsolatban: csak egyetlen helyes megoldás létezik. Becsületes. Ez pedig kizárólag jelenkorunk tudományos eredményeinek alapján állhat. De hogy valósítsam meg, ha egy ilyen népszerűsítő kiadványnak, mint amilyennek a sajátomat szántam, a szaktudományos feltételei csak részben kerültek kidolgozásra? Orlovsky Géza ugyan (a prózai művek Kulcsár Péter-féle korábbi kritikai kiadásához hasonlóan) elkezdte a költői művek kritikai kiadását, de csak elkezdte. A „tárgyi jegyzetek, magyarázatok, életrajzi jegyzetek, esetleges kiegészítő dokumentumok” és egyebek kidolgozását egy második, „csak csapatmunkával elvégezhető” kötetre hagyta örökül.⁴ Ezzel tehát nem rendelkeztem – de csapattal sem. Vagy mégis? Rendelkezésemre álltak ugyanis korábbi kiváló népszerűsítő kiadások: Király Erzsébet 1993-as eposzkiadása és feldolgozása (a Matúra-sorozatban),⁵ másfelől a Kortárs 2003-as összkiadása Kovács Sándor Iván szerkesztésében (illetve Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter és Hausner Gábor jegyzeteivel és szöveggondozásában).⁶ S az időközben megjelent jobbnál jobb újabb tanulmányok-tanulmánykötetek (Bene Sándortól Kiss Farkas Gáboron át egészen Laczházi Gyuláig vagy Nagy Leventéig folytatva a névsorolvasást). Ezekből tudtam kiszűrni a magam számára is fontos mondanivalót. Hogy lesz-e, lehet-e folytatás, ez ismét csak a szerencsétől függ. Kapok-e újabb, immár a „teljesre” is elegendő támogatást. Annyi azonban a fentiek alapján számomra már most is nyilvánvaló: még az enyémhez hasonló magányos vállalkozás is csapatmunka, még akkor is, ha az értelmezés intuitív művelete minden mást kizár. (Miközben a korábbi is meghaladottat is, ha méltó rá, a maga helyén érvényben hagyja.)

Egy Zrínyi-kiadás tanulságai – kezdtem néhány hónappal ezelőtt szinopszisomat, s rá kellett jönnöm: lesz ebből (a könyvből) kettő is, csak jól fogjam meg a dolog végét. (Ha ezen az úton haladok tovább. S a beszámolóén.) De bajos megtennem anélkül, hogy az azóta eltelt idő néhány tanulságát bele ne fonjam mondandómba.

⁴ ZRÍNYI Miklós, *Költői művei 1. kötet: Források*, kiad. és bev. ORLOVSKY Géza, Zrínyi-könyvtár 6/1 (Budapest: ELTE BTK, Régi magyar Irodalom Tanszék, 2015), 8.

⁵ ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem* (teljes, gondozott szöveg), s. a. r. KIRÁLY Erzsébet, Matúra Klasszikusok 10 (Budapest: Ikon Kiadó, 1993).

⁶ ZRÍNYI Miklós, *Összes művei*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, kiad. KOVÁCS Sándor Iván, KULCSÁR Péter, HAUSNER Gábor, Magyar remekírók: Új folyam (Budapest: Kortárs Kiadó, 2003).

Már csak azért is, mert ami akkor is sejthető volt, a Corona-vírus elhatalmasodása, világvjárvánnyá robbanása, azóta bekövetkezett. Nehéz, vagy egyenesen lehetetlen lenne tehát immár ennek tanulságait megúszni. Nekem is ki kellett lépnem komfortzónámból. Azazhogy inkább be, mert, gyanítom, egy valódi kutató ilyen olyan pandémiáktól függetlenül is ezt az életmódot folytatja: bezárkózik lakásába, s rendelkezésre álló forrásaival (no meg a „nagyrabecsülttel”) igyekszik párbeszédbe keveredni.

Be kell vallanom, nekem sikerült. A támogatás, a Zrínyi-émlékévben késlekedő támogatás kegyelmi idejében. Se pénz, se posztó, elvégzendő feladat azonban, mint a tenger. Panasz, hogy a költői műveknek nincs hű szövegkiadása. Ami van, már poros, legalábbis le kellene porolni. De kritikaink sincs e művelethez, ha van is, torzó. (Bár, látni kell, kiváló, s valahogy úgy, ahogy a Rilke-vers *Archaius Apolló-torzója* is: „nincsen helye egy sem, / Mely rád ne nézne. Változtasd meg élted” – ezúttal új Zrínyi-szövegközléssel.) Igen, van idő rá bőven és mód is. A kölcsönkönyvek a járvány miatt szerencsére maradhattak birtokomban, a saját is persze, ami pedig hiányozna, részben a hálón, részben jó emberek leveleiben, a velük kezdeményezett levélváltásokban. Hadd említsek két nevet is: velük a *Napút Online* egyik szerkesztőjeként a négyszáz éves Zrínyi-megemlékezés előkészítése során ismerkedtem meg, illetve vettem föl a kapcsolatot. A Nényei Pállal folytatott levélváltásnak köszönhetem (s köszönöm is!) a költői művek nyelvi korszerűsítésének, új szövegközlésének a gondolatát – ő volt az, aki fölhívta ennek elvégzendő feladatára a figyelmemet. A másik név Szentmártoni Szabó Gézáé. Bár magát megrögzötten csak és kizárólag Balassi-kutatónak nevezi, tud ő Zrínyihez is (hozzátenni vagy elvenni belőle – de erről később). A *Napút Online*-ban két tanulmánya is jelzi Zrínyi iránti affinitását és vele kapcsolatos tudományát, az egyik a törökök *kizil elmájáról* (vörös, azaz aranyalmájáról),⁷ a másik a magyarok szirénjeiről, vagy inkább tengeri nimfáiról szóló értekezése.⁸ Zrínyi-témákkal gazdagította a *Napút* nyomtatott változatát is: részben Csokonai Vitéz Mihály eposztervének előkészületeiről,⁹ szigetvári látogatásának hozadékáról, részben Kodály *Zrínyi szózatáról* szólván. S hogy a levélváltás során kiderült a költői művek új szövegkiadásával kapcsolatos szándékom, kezembe adta engem inspiráló egykori, máig aktuálisnak, megszívlelendőnek tartott, a textológiai kérdésekben ugyancsak járatos Vadai István által is visszaigazolt dolgozatát (*Szabálytalan elmélkedés a szövegkiadásokról*).¹⁰

⁷ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Zrínyi a törökök fátumáról: az aranyalmáról”, in *Jankovics József 50. születésnapjára* (Budapest: Balassi Kiadó, 1999), 16–18.

⁸ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Adalékok Zrínyi Miklós *Syrena*-kötetének címlapmetszetéhez. Szentmártoni Szabó Géza levele Vergilius és Catullus tengeri nimfáiról”, in *ZRÍNYI 400 (Levélfá, 41.) Napút Online*: <http://www.naputonline.hu/2020/05/03/zrinyi-400-levelfa-41/> (hozzáférés: 2021. 01. 10).

⁹ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „A *Zrinias* és Csokonai *Arpadiasa*”, *Napút* 4. (2020):28–43.

¹⁰ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Szabálytalan elmélkedés a szövegkiadásokról*, kézirat, a szerző szíves engedélyével (1995/2000).

Ebből idézem a gondolatmenet summáját tartalmazó mondatokat: „A betűhív kiadásnak csak egy esetben látom létjogát, a forráskiadásnál. De erre csak kéziratos szövegek esetében van szükség! Azért pedig, mert a régi korok kézírása, a maitól eltérő betűformálás és a ligatúrák miatt a járatlanoknak ma nehezen olvasható.” A betűhív közlésnek azonban veszélyei is vannak: „A betűhív átírás veszélye az, hogy azt a kényelmes megoldást hozza magával, hogy használója feleslegesnek gondolja a faksimile megnézését, hiszen az átírást tökéletesnek véli, így annak hibái meggyökeresednek. Lehetséges, hogy emiatt jobb a faksimile után a modern átírás, amely nem spóroltatja meg az eredeti másának időnkénti fellapozását, de segítséget nyújt a kibetűzésben.” Tehát, ha lehet, hasonmás alapján, s csak támasztéklul a betűhív. Ha egyáltalán van ilyen. Zrínyi forráskiadás szerencsére van, Orlovsky Gézáé. Engem persze hogy bátorított Szentmártoni Szabó szövege – fölteszem, ez is volt vele, átadásával a célja. S amivel még igen, gondolatmenetének a szövegkiadásra vonatkozó passzusával. A mai helyesírásnak a történelmivel szembeni hasonlíthatatlanul tökéletesebb voltát hangsúlyozó megállapításával, másrészt elviek okán is, mely szerint „[i]llúzió [...] azt hinni, hogy a betűhív átírás a valóságos nyelvet jobban megőrzi. [...] [P]usztán csak a régi helyesírást konzerválja, a nyelvet magát nem képes rekonstruálni. Semmivel sem ad tehát hamisabb képet a modernizált helyesírás.” S végül: „Mai helyesírásunkat csak akkor nem kell követni az átírásban, ha következetlen, vagy a nyelv változása miatt formálódott át. Például: *vajon* – *valyon* (*valjon*); *széjjel* – *széllyel* (*széljel*); *keresztény* – *keresztyn*; *csendes* – *csendesz*; *zürzavar* – *zürzavar*, stb. Ügyelni kell a kihalt szavakra is, pl. *alít*, *apol*, stb. A magánhangzók hosszúságát általában a mai helyesírás szerint kell jelölni.” Az eposz I. énekének 72–79. versszakát egymástól független átírási próbának is alávetettük, ez nagyjából hasonló eredményt hozott – csak a „ifjú/ifiú”, „szűvét/szűvét”, „ettül/ettül”, „távulrúl/távulrul” szavakat írtuk másképp. (Megjegyzem, Szentmártoni Szabó tisztántúli származék, magam dunántúli vagyok.) Írása, és e kísérlet eredménye engem fölszabadított és támpontot is adott – saját hipotéziseimmel immár elkezdhettem az átírást, tapasztalataimmal pedig folyamatosan módosítani is tudtam a könyv előszavába került ún. „előzetes” szempontjaimat:

Hogy e kötet összeállításának szempontjairól az eddigieken túl is essék még néhány szó, nem feledkezhetem meg a költői művek szövegközlési kérdéseiről sem. A rendelkezésünkre álló anyag alapos tatarozására („kiporolására”!) több mint egy évszázada nem került sor. Az újabb szövegközlések mind Négyesy László 1914-es kiadására mennek vissza. S még ha a korábbi, a kódexre alapozó Széchy-féle változattal szemben az ő vállalkozását, a *Syrena*-köteten nyugvó munkáját fogadjuk is el jó ideje érvényes kritikai kiadásnak, az általa felújított anyag korabeli helyesírása bizonyosan elavult már. Új kritikai kiadással nem

rendelkezünk ugyan, de mind a kódexről, mind a kötetről betűhű szinoptikus forráskiadással Orlovsky Géza 2015-ös edíciója¹¹ jóvoltából igen. S olyan szövegkiadásokkal is, mint amilyen Király Erzsébetnek a Matúra-sorozatban 1993-ban megjelent és alaposan kommentált eposzkiadása,¹² illetve Kovács Sándor Ivánnak a teljes költői opust felölelő és megjegyzetelő vállalkozása a *Zrínyi Miklós összes művei* 2003-as kiadásában.¹³ Így aztán nemcsak a szükség kényszerített, de a lehetőség is csábított arra, hogy a meglévő publikációk birtokában (magad uram, ha szolgád nincsen!) a költői művek nyelvi korszerűsítését elvégezzem. Nem kritikai kiadást kínálok azonban, hanem olyan új szövegkiadást, mely az alapszövegeket az elmúlt száz év közléseinél nagyobb mértékben igyekszik a kortárs nyelvállapot és a tudományos kutatás igényeihez közelíteni. A változtatásoknak a korábbi kiadásokénál lényegesen nagyobb mértékéből következik, hogy az átírás elveit s ezekből adódó egyes eseteit – az eddigi gyakorlattal szemben – e könyv rögzíteni is igyekszik. Az előbbieket az előzetes szempontok itteni bekezdéseiben, az utóbbiakat a lábjegyzetekben. De minden egyes változtatást itt sem – hasonló részletességű beavatkozást csak egy újabb (egy új!) kritikai kiadástól lehetne remélni.

Egy csak félig is „kortárs Zrínyi” nem használná ma már a „megbusúlt”, az „ugy bum”, az „utában”, a „kinait”, az „écaka”, az „oroszlány” vagy a „krimi tatár” szóalakokat – a versek szemléje mindenképpen korrekcióra szorul tehát. Annak ellenére is, hogy egy ilyen munka tökéletes nem lehet. Talán a legkényesebb feladat az előzetes: az átírás elveinek, előzetes szempontjainak meghatározása. Lehet ez megengedő és radikális – én a kettő közötti egyensúlyozást választottam. Amennyire csak lehetséges, tartani magam az eredeti (Zrínyi esetében csak közvetve autentikus) forrás nyelvhasználatához, s ugyanakkor hajlítani ezt mégis a mai helyesírás és olvasás igényeihez – annak ellenére is, hogy egy ilyen föltevés az egyes nyelvi-nyelvtani esetek néha bonyolultnak tűnő megkülönböztetését igényli. A kérdés viszont egyszerű: mi szolgálja a lehető legkézenfekvőbben a Zrínyi-szövegeknek a mai olvasóhoz való eljuttatását, ennek ügyét úgy, hogy közben a szöveg érdekei se sérüljenek.

¹¹ ZRÍNYI, *Költői művei 1.*, kiad. ORLOVSKY.

¹² ZRÍNYI, *Szigeti veszedelem*, s. a. r. KIRÁLY.

¹³ ZRÍNYI, *Összes művei*, kiad. KOVÁCS és mások.

„Menjünk példákra.” Könnyebb eset, amikor az írásképváltozatainak nincs jelentés-megkülönböztető szerepe, ilyenkor a forráshoz való közelítés érdekében nyugodtan megtarthatók az alakváltozatok, mint pl. a „sárkán” – „sárkány”, a „szüvedből” – „kezedbül” vagy a „musulmán” – „muszulmán” – „muszurmán” esetében. Igazságot nehéz is lenne itt tenni valamelyik alak (vagy a szedő?) javára vagy rovására – amikor a kisszámú Zrínyi-kézirat hangjelölése is meglehetősen vegyes képet mutat (bizonyos határok között vegyes képet). Ha a költő szótárában egy szónak a hangalakja eltér ugyan a mai helyesírási normától, jelentése nem, ezt is érdemes megtartani (pl. a „csendeszen” – „csendesen”, a „penig” – „pedig”, a „miát” – „miatt” esetében az előbbieik javára). Az „ifjú”, „paizs” eredeti szótagszámát azonban nemcsak lehet, de kell is megtartani – mai alakra hozásuk prozódiai érdekeket sértene (az „ifjú”, „pajzs” alak egy szótaggal megrövidítené a verssort). Máskor nincs alternatívája az eredeti hangalak megváltoztatásának: akkor, ha a Zrínyi által használt szó jelentése eltér a maitól. Ilyenkor célszerű a szó mai formáját használni, mint pl. az „oroszlány” – „oroszlán”, a „meny” – „menny”, a „hód” – „hold” esetében, az utóbbiakat előnyben részesítve. Néha a jelentés megváltozása ellenére is maradhat az eredeti alak: a szöveggörnyezet úgymint mutatja a maitól eltérő értelmet („jóságos”, „széllél”). A fenti példák szinte mind a mássalhangzókra vonatkoznak. A magánhangzók esetében is fölmerülnek hasonló dilemmák – a mai helyesírási norma ezekre sem vihető át aggálytalanul. A költő nyelvhasználatára oly jellemző „esz” („ész”) hangalak zárványa esetében bizonyosan nem. De megtartandónak ítélem a nyelvállással kapcsolatos hangtani változatok egy részét is (a dunántúli nyelvjárásban máig őrzött zárt magánhangzójú ragok, a „-bul, -bül”, „-tul, -tül”, „-rul, -rül” előnyben részesítését a középső nyelvállású köznyelvi „-ból, -böl”, „-tól, -töl”, „-ról, -röl” ragos alakokkal szemben). Itt még azt is feltételeznünk kell, hogy a felső nyelvállás a toldalék rövid időtartamával jár együtt. A „szűv” („szű”) főnév ragozott alakjaiban mutatkozó, a „fű – füvet” mintájára történő rövidülést szintén jelölendőnek tartom. Némelykor – mintegy hódolatul a költő nyelvi géniusza előtt – érdemesnek tűnik némely nyelvjárási jellegzetesség vagy különös hangalak megőrzése is („heuz”, „fottig”, „kuasz”, „bial”, „tahát”, „sírnya”). Máskor azonban mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók terén a mai helyesírás az előny („egy”, „együtt”, „számítlan”, „kisebb”, „tegzesen”, „rossz”, „bosszú”, „iszonyú”, „lágýt”, „mágnes”, „-ból”, „-böl” – s igen: „megbúsult”, „úgy búm”, „útjában”, „kínjait”, „éjszaka”, „oroszlán”, „krími tatár”), miközben a „felül”, „vajon” szavak „felyül”, „valyon” alakú

írasmódja utalás kíván lenni az „ly”-nal hagyományosan jelölt hang egykori képességére. Az egységesülő nyugati norma, a fonetikus és szóelemző írásmód keveredésének érzékeltetésére megtartottam az „ösze” igekötői előtagot hasonulás előtti állapotában, mint pl. az „öszvecsingolódik” híressé vált szóösszetételében, a hangtani változásokat azonban általában a mai gyakorlat szerint, a szóelemzés elve alapján írtam át („nevéjért” > „nevéért”, „vattok” > „vagytok”, „egésség” > „egészség”, „maragy” > „maradj”, „Láttya” > „látja”, „külömb” > „különb” stb.). Kivételt csak kivételesen tettem: megőrizve az „osztán” helyesírási szabályzat után kiáltó írásmódját. (De hol volt akkoriban még ilyen?) A Zrínyi nyelvhasználatára jellemző „az” névelői alakot szintén megtartottam, de már az „az ki”, „az mely”-féle, eredetileg még külön írt névmási szókapcsolatokat egybeírásukkal igyekeztem a mai helyesírási normához kötni („azki”, „azmely”). Dilemmát jelentett még a latin eredetű, részben tulajdonnévi szavak átírásának kérdése. Lehet-e, szabad-e ezeket a könnyebb fölismerhetőség érdekében átírni, áramvonalasítani. Végül úgy döntöttem, hogy a jövevényszóvá vált szavakat (amennyiben a verselés követelményei megengedik) mai helyesírásuknak megfelelően közlöm („múza”, „muzsika”, „próféta”), a többi, részben mitológiai, részben földrajzi elnevezést pedig általában megtartom Zrínyi, vagyis a szövegforrás írásmódjában. A versszakok külső képeinek elrendezésekor a forrásokban rögzített hagyományt igyekeztem a verselési sajátosságokat leginkább kifejező formával összhangba hozni, ennek eredményeként pedig a lehető legjobb megoldást választani (pl. a Balassi-strófák vagy a madrigálok bonyolultabb képletei esetében). Végül, de nem utolsósorban említem a forrásszöveg azon helyeit, amelyek eddigi átírásával szemben gyanú merülhet fel, s ezért legalábbis „perújrafelvételre” szorulnak. Ilyennek tekintem a kötetbeli *Arianna* második versszakában a „vérs-tajtékot” kifejezést – ezt az eddigi kiadások „vértajtékot” alakban szerepeltették az alternatív „vér- s tajtékot” helyett. A ragokra kötőszóval (vagy kötőszóval és kötőjellel) történő utalás ma már nem „divat”, de Zrínyi korában még szokásos eljárás volt. Rimay János pl. *Balassi-epicediumában*¹⁴ a Balassi fivérekre tett kijelentésével a következőképpen alkalmazta: „bűnökből

¹⁴ BENE Sándor, „A kilencedik útonjáró: Zrínyi Miklós *Fantasia poeticája* és a Balassi-hagyomány”, in *„Az te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szabályomat”: Végvári élet a hódoltság peremén*, szerk. HELTAI Bálint és SIPOS Lajos, Magyar Napló–Fokusz Egyesület (Budapest: 2019), 178–217. Az *Arianna* idézett szöveg szerkezetének helyes olvasatát illetően Bene Sándor e tanulmányát olvasva világosodtam meg.

sebbel s vérrel kiváltoztak, / Krisztusnak sebvéréért seb- s vérrel áldoztak.” Zrínyi is használta így a nyelvet, másutt is, itt is.

Visszatérve az átírás általános kérdéseire, felfogásom lényege ez volt: ahol lehet, eredeti alakjában megtartani a szöveget (főleg a jellegadó mássalhangzók esetében), s mai alakjára hozni, amennyiben ezt az olvashatóság érdekei követelik (főleg a magánhangzók írásakor). Az átírás valamennyi esetére vonatkozó általános szabályt azonban lehetetlen hozni, az egyes esetekre vonatkozóak pedig sohasem lehetnek teljesen ellentmondásmentesek. Aggályok mindenkor fölvetethők. „Miért így, miért nem inkább úgy?” A szakma szokott, tud okot találni az ilyen jellegű kifogásokra; még akkor is, ha e „következetlenségek” elvileg kiküszöbölhetetlenek. Ugyanakkor azonban, remélhetőleg, látja szándékom következetességét is, amellyel egy ilyen munka mindenkori korlátai között igyekeztem egy mára már többé-kevésbé megsárgult szövegkiadási gyakorlat helyébe a mai elvárásoknak inkább megfelelő, használhatóbb szövegtestet állítani.

Ez volt tehát „calamitám”, mellyel, tengerjáró ember lévén (!), „compastumom” mutatóját „megkentem”. Hogy általa „tramontana” csillagomat mennyire tudtam megközelíteni, annak érzékeltetésére álljon itt néhány újabb szemelvény, immár a könyv lábjegyzeteiből vagy kísérő tanulmányának szövegéből. Előbb azonban még egy vallomás is. A „mágneskű” szükséges, de nem elégséges feltétel. Négyesi Lajos hadtörténész az imént már utalt *Napút Online* Zrínyi-émlékezésében a *Syrena* címlapképével kapcsolatban, de egy általa fölismert és fölmutatott Rollenhagen-emblémáról írja: „Zrínyi könyvtárának emblémákkal foglalkozó művei között 313-as folyószámon szerepel Gabriel Rollenhagen *Nucleus emblematorum selectissimorum* (1611) című műve.¹⁵ A 13. emblémáján [...] egy magányos hajóst láthatunk, aki jó széllel vitorlázik célja felé, miközben az evezőt is húzza.”¹⁶ A „magányos hajós” e képében magamra ismerek – a szövegkiadás munkására. Nekem is húznom kellett az evezőket, miközben kaptam hátulról a jó szelet is. Az utóbbit illetően a rendelkezésemre álló forrásokat és kiadványokat említhetem: a zágrábi kézirat, a kódex¹⁷ és

¹⁵ ROLLENHAGEN, Gabriel, *Nucleus emblematorum selectissimorum* (Coloniae Agrippinae: Crispinus Passaeus, 1611).

¹⁶ NÉGYESI Lajos, „A *Syrena*-kötet díszcímlapjáról: Jelmondatok, sellők és szirének”, in *ZRÍNYI 400 (Levélfű, 41.)*
Napút Online, <http://www.naputonline.hu/2020/05/03/zrinyi-400-levelfa-41/> (hozzáférés: 2021. 01. 10).

¹⁷ ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenaia* (a zágrábi kódex), <https://mek.oszk.hu/02600/02676/pdf/> (hozzáférés: 2021. 01. 10).

az 1651-es bécsi kiadás elektronikus kópiáit¹⁸ (mindkettőt Bene Sándor jóvoltából), s mellettük, immár könyv alakban Orlovsky Géza 2015-ös szinoptikus forráskiadását.¹⁹ A világhálón érhettem el a kódexre alapozó Széchy–Badics-féle 1906-os összkiadást,²⁰ s ismét csak könyvben, saját polcomról Négyesy László 1914-es kritikai munkáját, a *Gróf Zrínyi Miklós művei* első köteteként kiadott költői művek opusát.²¹ S a későbbieket, a Négyesyre alapozó, ezt legföljebb apróságokban korrigáló minden további munkát: a Szépirodalmi Kiadó 1958-as Klaniczay–Csapodi-kiadványát,²² Király Erzsébet 1993-as eposzkiadását²³ s végül de nem utolsósorban Kovács Sándor Iván 1995-ös Unikornis-könyvét,²⁴ illetve ennek folytatásaként a költői műveknek a Kortárs Könyvkiadó 2003-as összkiadásában²⁵ általa sajtó alá rendezett fejezetét. Az együttműködés (jóformán) minden szakmai feltétele rendelkezésemre állt tehát. (Nem panaszkodhatom.) A többi már csak rajtam s az evezőkön múlt. Mert – szakmai konszenzus ide vagy oda – mindenkor magának kell az embernek a maga olvasatát – a maga értelmét – megkeresnie és meg is találnia a műben. Az alábbiakban ennek néhány példáját szeretném fölillantani. Először egy lábjegyzetet a bécsi kötet díszcímlapjának, címlapjának s a kötet címének mibenlétéről.

A *Syrena*-kötettel és a hozzá csatolt köteten kívüli versekkel Zrínyi Miklós költői műveinek teljes korpuszát tartja kézben az olvasó. A *Syrena*-kötet eredetileg cím nélküli ajánlását, a „magyar nemeségnek”, a rendi nemzetnek szóló üzenetét és az olvasónak címzett előszavát csak a nyomtatott kötet tartalmazza, az ennek alapját képező kéziratos másolat, az ún. *Syrena*-kódex nem. Természetesen a kötet sok találgatásra okot adó díszcímlapját sem. A találgatásoknak a kép és a kötet cím rejtvényyszerű megoldása az alapja, mellyel Zrínyi csak kora divatjának hódolt: a bámulatkeltés, a mirabile 16–17. századi manierista–barokk kultuszának. (Miközben a leghosszabb mű, az eposz

¹⁸ ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenaia* (az 1651-es bécsi kiadás): https://rmk.hungaricana.hu/hu/RMK_I_842/ (hozzáférés: 2021. 01. 10).

¹⁹ ZRÍNYI, *Költői művei* 1. kiad. ORLOVSKY.

²⁰ ZRÍNYI Miklós, *Költői művei*, kiad., jegyz. SZÉCHY Károly, SZÉCHY Károly jegyzeteit kiad. és bev. BADICS Ferenc (Budapest: MTA, 1906). https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_Konyvek_241989/?pg=336&layout=s (hozzáférés: 2021. 01. 10).

²¹ Gróf ZRÍNYI Miklós *Művei*, 1, *Költői művek*, kiad. NÉGYESY László, A Kisfaludy-Társaság nemzeti könyvtára, 14/1 (Budapest: Franklin Társulat, 1914).

²² ZRÍNYI Miklós, *Összes művei*, kiad. KLANICZAY Tibor és CSAPODI Csaba, 2 köt. (Budapest: Szépirodalmi, 1958).

²³ ZRÍNYI, *Szigeti veszedelem*, s. a. r. KIRÁLY.

²⁴ ZRÍNYI Miklós, *Összes versei*, utószó KOVÁCS Sándor Iván, A magyar költészet kincsestára 34 (Budapest: Unikornis Kiadó, 1995).

²⁵ ZRÍNYI, *Összes művei*, kiad. KOVÁCS és mások.

címadása a történet helyszínének és cselekményének megjelölésével még egy korábbi időszak megoldását követi.) E kettő mégis szoros kapcsolatban áll egymással: a címlapmetszet képi megoldása csak megismétli az eposz XIV. énekének kezdő szakaszaiban állítottakat a kikötéshez (a mű befejezéséhez) készülõ költõ figurájáról. Az 1651-ben Bécsben megjelentetett kötet díszcímlapjának állítása szerint is gróf Zrínyi Miklós a hajós: *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos*. A díszcímlapot követõ oldal címmegjelölése azonban ettõl eltérõ módon rendelkezik, s a nevet más funkcióban szerepelteti: vesszõvel leválasztja és a kötet szerzõjeként nevezi meg. Ennek alapján (a kódex rövidebb címmeghatározására is figyelemmel) a kötet cím: *Adriai tengernek Syrenaia*. [...] A szövegeket az eredeti hangalak lehetőség szerinti megtartása mellett is a mai helyesírás igényeihez igyekeztünk [igyekeztem!] közelíteni. Kivéve éppen a kötet címet. Mai helyesírás szerinti átírása elsõ ránézésre megoldás lenne, a „sziréna” szó homonímiája azonban ennek útját állja. Az eredetileg nagybetûs (kapitálisokkal írt) cím kisbetûs átírása többek között a „*Syrena – syrena*” kezdõbetûjét illetõen hagy bizonytalanságban. Kapaszkodónak az utóbbi száz évben nagyjából megállapodó, Négyesy László felfogásának megfelelő forma marad. Kénytelenségbõl mi is ezt követjük: *Adriai tengernek Syrenaia*, rövidebben: *Syrena*.

Utólagos kommentárként ehhez már csak egy önironikusnak tûnõ megjegyzés kívánkozik: valóban eredeti olvasatra vall a Négyesy által kanonizált hagyományra való hivatkozás. De aki tud jobbat, kérem, jelezze.

Egyáltalán nem könnyû a szerzõ nevének kérdése sem. Ezt feszegeti „Az olvasónak” szóló elõszó aláírásával kapcsolatos – szintén lábjegyzetben hivatkozott – okfejtés:

Gróf Zrini Miklós: a bécsi kiadásban „Groff Zrini Miklos”. A név elõfordul még a *Szigeti veszedelemben*, a XV/100-ban is. Király Erzsébet és Kovács Sándor Iván is követte az eposz e helyén a szigeti hõs nevének Négyesy László által ajánlott²⁶ fonetikus írásmódját („Zrini Miklósnak”), de miközben az elõszó alatt a dédunoka azonos nevét így („Zrini Miklós”), tituluszát az 1651-es kötet hagyománya szerint úgy („Groff”) rögzítették. E kontaminált alakkal („Groff Zrini Miklós”) szemben mi ismét csak Négyesy László következetesebb írásmódját követjük, tehát: „Gróf Zrini Miklós.” A költõ nevének írásmódjában ettõl (a *Syrena*-kötet elõszavának aláírásától) függetlenül és általában is

²⁶ ZRÍNYI, *Mûvei, I, Költõi...*, kiad. NÉGYESY, 332.

nagy a bizonytalanság. A zavar okát egészen Kazinczy Ferenc 1817-es kiadásáig nyomozhatjuk vissza. Először ebben és ő nevezte „Zrini”-t „Zrínyinek” (*Zrínyinek minden munkái*).²⁷ Ezt a mára megcsontosodott névadást sokszorosította a Kazinczy Gábor–Toldy Ferenc-féle 1853-as kiadás,²⁸ mely címében rövid, de képaláírásában hosszú í-vel írta a költő nevét (*Gróf Zrínyi Miklós, a költő*), majd Endrei Ákos 1901-es középiskolai célokat szolgáló eposzkiadása,²⁹ s jöllehet a 20. század elején két klasszikus munka (Széchy Károlyé és Négyesy Lászlóé) is a rövid „i”-vel való írásmódot részesítette előnyben,³⁰ a múlt század második felének Klaniczay Tibor, Király Erzsébet, Kovács Sándor Iván által képviselt nagy irodalomtörténeti hulláma a hosszú magánhangzójú írásképet honosította meg. A tanítványok, a mostani Zrínyi-kutatók egy-egy partizánaktiótól eltekintve, ha berzenkednek vagy berzenkednének is ellene, ennek gyakorlatát („Zrínyi”) viszik tovább. Lehet persze kardoskodni a korábbi, a klasszikusabbnak számító „Zrinyi”-alak mellett, de az eredeti, a tulajdonképpeni „Zrini” családnévvvel szemben a következtelenségtől és belső ellentmondástól ez sem lehet mentes. Úgy tűnik, a tubusból a fogkrém rég kinyomatott. (Ez persze nem akadályozza annak, hogy az amúgy sem rózsás helyzeten a különböző bibliográfiák pontatlan átírásai még mindig, utólag is rontsanak valamennyit.)

Nem könnyű, sőt, a legnehezebb a hagyományok ilyen vagy olyan ellentmondásai között navigálni. S a nehézségeknek ezzel még mindig nem akar vége szakadni. Az eddigieken túl itt van nyakunkon még az eposz címadásának, illetve fejezetcímeinek kérdése is. Erről ezúttal az eddigieknél rövidebb lábjegyzet tudósít:

Szigeti veszedelem: E címet a bécsi kötet előszavának utalásából 1853-as kiadásában³¹ Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc vonta el. Az „*Obsidionis Szigetianae*” szó szerkezet „obsidio” szava azonban nem „veszedelmet”, hanem ’ostrom’-ot jelent, mint ahogy a genitivusi alakkal előhívott „Pars” jelentése sem ’ének’, hanem ’rész’ („Pars prima” = ’Első rész’ stb.) De mivel Kazinczy Ferenc nyomán két évszázad kiadási gyakorlata

²⁷ *Zrínyinek minden munkái I-II*, kiadta KAZINCZY Ferenc (Pest: Trattner, [1816] 1817).

²⁸ Zerinvári gróf ZRINYI Miklós, *Összes munkái: Első, a szerző kiadatlan prózai műveivel kiegészített kiadás*, kiad. KAZINCZY Gábor és TOLDY Ferenc, Újabb nemzeti könyvtár (Pest: Eisenfels, 1853).

²⁹ ZRINYI Miklós, gróf, *Szigeti veszedelem*: Hősköltemény tizenöt énekben, bev., magy., ENDREI Ákos, Középiskolai olvasmányok tára 27 (Budapest: Franklin Társulat, 1901). <https://mek.oszk.hu/10000/10054/10054.pdf> (letöltés 2020.12.18.)

³⁰ ZRINYI, *Költői művei*, kiad. SZÉCHY és BADICS.

³¹ ZRINYI *Összes munkái*, s. a. r. KAZINCZY és TOLDY.

az „ének” megnevezést honosította meg az egyes fejezetek jelölésére (s klasszikusaink is ezt alkalmazták eposzaikban-elbeszélő költeményeikben, pl. a *Zalán futásában* vagy a *Toldiban*), nekünk sincs okunk e hagyomány feladására. (Ugyanígy a *Szigeti veszedelem* magyar címadása, vagy latin eredetijének bécsi kötetbeli írásmódja esetében sem – még akkor sem, ha az utóbbi esetében a latinosított szavak írásmódjának logikája esetleg mást diktálna. Lehetne persze kísérletezni vele – egy kritikai kiadásban. Szövegkiadás, még ha új is, ne tegye. A hagyomány már e kérdésben is szavazott.)

Az eddigiekhez képest még két könnyebb esettel szeretnék előhozakodni – egyúttal érzékeltetni a lábjegyzetek apparátusa és a tanulmány megállapításai közötti munkamegosztás lehetőségét. „Könnyű”, ez persze megítélés, illetve átélés kérdése – nekem egyáltalán nem tűnt ilyennek, amikor a mai helyesíráshoz való közelítésnek némely (kényes) prozódiai következményével kellett szembesülnöm. Nevezetesen azzal, hogy a mai, „korszerűbb” alak esetleg elrontaná a hagyományosan rövid magánhangzókkal írt szavak rímelését. A feltételes mód rejtélyét hadd bízzam ezúttal is egy lábjegyzetre, illetve a tanulmány vele párhuzamos részletére. Előbb az Első ének 22. versszakával („Kiáltnak énhozzám, s nem hallom meg űket, / Hanem fogom nevetni nehéz ügyöket”) kapcsolatos jegyzet: „a korábbi átírások »üket« alakja a mai nyelvérzék számára a szakasz jobb rímének tűnik – a 17. századi nyelvérzék azonban a hangzók egy-egy képzési sajátossága tekintetében, így az időtartamában mutatkozó különbségektől is nagyvonalúan eltekintett, rímpozícióban is: az »ü – ű«, »ö – ő«, »e – é«, »a – á« párok egymás variánsainak számítottak (mint pl. az I/28-as versszak »Istennek / égnek« rímpárja esetében is).”³² Ezen a nyomvonalon halad a tanulmány is, amikor A RÍMELÉS: A „NÉGYSARKOS” ÁTALAKULÁSA című alfejezetben a következőket állapítja meg: „A gazdag, egyhangúságot oldó verselési megoldásokban a rímelésnek is fontos szerep jutott. Ráadásul mindvégig az alapját képező hangtani jelenségek szokásostól eltérő rendje, a mai fül számára váratlan megoldásai folytán. A 17. századi versérezék a rímtől a maihoz képest viszonylag keveset várt: megelégedett a hangok néhány képzési sajátosságának az egybeesésével, a többlettől eltekintett, pl. elfogadta rímnek az »é« és az »e«, az »ű« és az »ü«, de még az »u« és az »ü« vagy az »a« és az »á« minimális egybecsengését – ezeket variánsoknak tekintette (mint pl. az eposz VII. 66-ban is az »utána« / »levágá« rímpár esetében). Időnként mégis meglepően tiszta rímek – a hangzó elemeknek egy láthatatlan erőközpont körüli szüntelen keringése, tánca. A rímeknek ez a furcsa játéka ma a meglepetés erejével hat, s nemcsak fellazítja a felező tizenkettesek hosszú, végtelenbe vesző sorának amúgy

³² SIMOR Ágnes, „A rím kérdése Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című művében”, *Ezredvég* 18, 6–7. sz. (2008): 69–83.

sem eseménytelen ritmikáját, hanem mozgalmassága révén a vers szabad erőinek szervezőjévé, sűrűsödési pontjává is válik. Teheti, hiszen Zrínyi verselése egyebekben is a készen kapott, s meglehetősen merev formáktól való lassú elszakadást mutatja: az egyhangú, bokorrímű »négy-sarkos« (aaaa) *átalakulását* a páros (aabb), a kereszt (abab) és az öllelkező (abba) rímű verselés kifejlődése irányában. Ide számíthatjuk a verssor tagolását is meghatározó betűrím, az alliteráció, vagy a sormetszet előtt elhelyezett belső rím hatását is.”

Az előzőekhez kapcsolódva még egy elejtett, de általam el nem felejtett megjegyzés. Hogy ti. Szentmártoni Szabó Géza nemcsak hozzátenni, de elvenni is tudott „találmányaival” (a Zrínyi- recepcióhoz, illetve a Zrínyi-művekből). Az előbbihez sorolom a *Zrínyi szózata* című Kodály-kantátáról írt tanulmányának³³ megállapítását arról, hogy (ez ugyan már a próza) – hogy az *Áfium* végének „pontatlan” *Debóra*-idézte nagyon is pontos. Nem közvetlenül a *Bibliából* ered ugyanis, hanem egy Petrus Nannius nevű holland humanistától. A Szentmártoni Szabóra hivatkozó lábjegyzet bővebb utalása szerint:

A *Vulgata* latinja a prózai művek idézeteiben általában az írói szándékot hitelesítő szent nyelv rangját és funkcióját kapja, de ha szükséges, a vendégszövegeket Zrínyi mondandójához igazítja, mint ezúttal is: törökellenes műbe törökellenes műből idéz. Itt nevezetesen Petrus Nannius (1500–1557) holland humanista filológus és költő *Declamatio de bello Turcis inferendo* (1536, Leuven)³⁴ című művéből. Az idézet „offertis” szava a *Vulgata* „obtulistis” szava helyén szerepel, a kiemelt mondatok rendje is eltér a bibliaitól, a Nannius-szöveget azonban pontosan követi.

Ugyancsak Szentmártoni fölfedezése, hogy Jacob Schrenck kötetébe,³⁵ a híres emberek képmásait tartalmazó metszetgyűjteménybe másolt kétsoros, az *Una est et verax...*, a mindeddig Zrínyinek tulajdonított epigramma eredetileg nem is az övé: egy latin nyelvű kötet nyolcsoros versbetéjtének a költő által csupán kiemelt utolsó két sora. Szentmártoni fölfedezése komolyan elgondolkoztatott. Vajon nem kelle-e elhagynom a készülő szövegkiadásból e „kölcsönbe vett” költeményt? De még ennél is nagyobb változtatásokra indított. A kétsorost megtartottam ugyan, de „Az egyéb versek” felosztásának eddigi, szokásosan aggályos rendjétől („A *Vitéz hadnagy* kéziratának versei”, „Köteten kívüliek”, „Kétes hitelűek” – több a szempont, mint a vers!) el kellett térnem.

³³ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Kodály Zoltán: *Zrínyi szózata*”, *Napút* 4. sz.(2020): 51–53.

³⁴ Petrus NANNIUS, *Declamatio de bello Turcis inferendo* (Lovanii: Rutgerus Rescius, 1536).

³⁵ Jacob SCHRENCK VON NOTZING, *Augustissimorum Imperatorum serenissimorum regum atque archiducum...* (Oeniponti [Innsbruck]: Agricola, 1601).

Az ide sorolható versek különböző esztétikai értéket képviselnek – némelyikük az önálló szerzés és a versminimum határán, miközben több érett, sőt kiemelkedő jelentőségű Zrínyi-költemény is itt olvasható. Egyébként is heterogén gyűjtemény: a szerzőség szempontjából kérdéses verseket éppúgy tartalmaz, mint nem magyar nyelvűeket, illetve alkalmi margináliákat, velük szemben pedig láthatóan sajátos rendet tartó, külön kisciklusba rendezett költeményeket. E fejezet verseinek minősítése nézőpont és további kutatási eredmények függvénye is – itt meg kell elégednünk a versek egyetlen cím alá foglalásával, a kategorizálás további szempontjait illetően pedig ezek lábjegyzetekben történő jelzésével.

Mint az *Una est et verax...* esetében a „kétes hitelű” jelző szerepeltetésével. E kétsoroshoz tehát, ha megszorítással is, ragaszkodtam. Mert lehet (bizonyos!), hogy eredetileg nem Zrínyi írta ezt a nem akármilyen epigrammát, két sorát azonban magáénak tekintette. Különbözik miért másolta volna be saját kezűleg a Schrenck-kötet megszentelt helyére, dédapja képe mellé, e módon is nyomatékot adva eszmei összetartozásuknak? Befejezésül engedtessek meg a disztichon bővebb kontextusának közlése, saját fordításomban:

Óh, minek is futsz űződ lángja elől, te bolond szív?
 Irgalom ebben nincs, ám nyíla, szárnya röpül.
 Gyorsan szúr, a futókat szívtelenül lerohanja,
 Fusson bármi után, szárnya eléri hamar.
 Hogyha sebedbe merült jobbját kikerülni akarnád,
 Marsnak a karja tiéd, őneki szánd magadat.
 Egyetlen s hiteles képmása a teljes erénynek:
 Jóllehet élhetnél, halni se félj sohasem.*

E részlet utolsó két sora tehát a fönti, immár idézőjeles „Zrínyi-költemény”. De mindehhez azt is illendő hozzátenni, hogy a költő már csupán a kiemelés, az új kontextusba helyezés e műveletével is új értelmet adott a vers záró sorainak – s ki tudja, talán új verset is egy új értelemnek. Ilyenformán mégiscsak övé e disztichon. S ha az Amor hatalma elől Mars karjába menekülő ember képére gondolunk, azt sem zárhatjuk ki: talán a *Syrena*-kötet nagykoncepciójának születéséhez is van némi köze e soroknak.**

* E sorok eredetijét lásd Szentmártoni Szabó Géza kötetünkben közölt tanulmányában.

** A tanulmányban ismertetett kötet időközben megjelent: *Tollal és kézzel: Zrínyi Miklós költői és prózai művei*, s. a. r., vál., Suhai Pál (Budapest: Balassi, 2020).